

Un exercițiu impus de reculegere

Când te afli împresurat de tâlhari, nici un mijloc nu este imoral pentru a ieși din împresurare. Observația lui Cicero e perfect valabilă până azi și a devenit cvasi-folclorică, motiv pentru care nu mai necesită ghilimele. Dintre toate formele de împilare însă, probabil cea mai cumplită rămâne cea a istoriei. A terorii ideologice, mai corect spus, care devine vizibilă la schimbările bruște de paradigmă. Decembrie 1989 e un astfel de moment, din nefericire nu ultimul, dar a cărui capacitate de clonare aproape desfide posibilitatea reală a interpretării detașate. Implicit a libertății.

Și totuși, uneori, rareori, se poate. Există o opțiune estetică a „salvării din timp” fără a aboli timpul. Și un posibil astfel de exemplu e al romancierului clujean (prin adopție) Radu Mareș*, care – fără compromisuri și fără rest – se impune în 1972 (Premiul pentru debut al Uniunii Scriitorilor), confirmând *à califourchon* în 2006 (Premiul „Cartea anului” al Filialei Cluj a USR).

Inegale ca dimensiuni, dar nu ca valoare, *Deplasarea spre roșu* și *Când ne vom întoarce* propun, la limită, soluția soteriologică a literaturii ca abstragere din istorie. Că e vorba de analepsa recuperatoare a finalului de dictatură ceaușistă, în primul roman, sau de Bucovina contemporană ascensiunii legionare, în cel de-al doilea, formula narativă propusă e aceeași: un destin aparent gratuit – în sens gidian – devine exponențial pentru epoca în care se naște.

Dacă în cazul lui Radu Mareș ar fi funcționat coincidența proustiană a naratorului cu personajul (și aici mă despart, nu fără un oarecare regret, de observațiile parcă prea tăioase ale Teodorei Dumitru; în fond, nici Balzac nu scria tocmai *bine*), am fi asistat la ecloziunea *ex tempore* a unui martor obiectiv al istoriei. Cum, însă, observă Cornel Ungureanu, topografia autorului e simbolică, romanele în cauză *visează* lumea în loc s-o re(con)stituie. Iar atunci când totuși o fac, dimensiunile ei fabuloase trimit mai degrabă la realismul oniric al unui Massimo Bontempelli, decât la sănătoasa tradiție a prozatorilor ardeleni.

Desigur, penumbra transtextuală, acel *saeculum* indelebil al latinilor nu lipsește, nici n-ar fi avut cum, încă din titlu: *Când ne vom întoarce*. Însă focalizarea atentă, aparent balzaciană a detaliilor se face printr-o lentilă parabolică ce hipertrofiază contururile. Administratorul Gavril M. și profesorul alcoolic din *Deplasarea spre roșu* sunt eroi oarecum neverosimili, întrucât intensitatea trăirii lor interioare depășește cadrele realității istorice subsecvente. Și aici se vede, în opinia mea, *techné*-ul autorului, care minează narațiunea cu inserturi onirice neașteptate.

Scena menstruației și a semi-violului (*Deplasarea spre roșu*), ploaia îndelung așteptată sau „spintecarea” păsării (*Când*

ne vom întoarce) sunt puncte de fugă care basculează povestea din planul concret al realității în cel simbolic al necesității: „Osia lumii glisa lent, greoi, implacabil, undeva în beznă, deasupra capetelor noastre”. Explicit formulată („Tu ți-ai pus vreedată întrebarea de ce trăiești?”), interogația existențială rămâne fără răspuns, ca în *Declinul Occidentului* al lui Spengler, care ia act de marea istoriei fără să le poată explica geneza. Așa a fost pentru că așa trebuia să fie, ca în argumentul ontologic al existenței lui Dumnezeu. Există, la personajele lui Radu Mareș, o diferență de viteză narativă între fluxul cosmic al lumii și trăirea interioară care îl conține și îl reflectă. Nici bovarism așadar, și nici donquijotism, ci mai curând o discreție demnă, o asumare tragică a finitudinii: „Nu era perceptibilă nici cea mai neînsemnată vibrație în evocările ei, care păreau să se refere la un decor de carton cu siluete umane desenate stângaci cu creionul”.

Uneori, diferența de ton e ironică: „Fericirea adevărată presupune și o oarecare doză de extract de prostie”. Cel mai adesea însă, atitudinea logic-corectă e de resemnare stoică: „De fapt, tot ce scriu eu aici sunt doar reconstituiri”, or, mai bine „Ritualul vizitelor noastre la cimitir și îndeosebi șmotrul făcut nemțește, după regulă și în tăcere, în care se insinua și un dram de gravitate, aveau datele lor neschimbate. Era o întâlnire solemnă cu moartea. Un exercițiu impus de reculegere”.

Deplângând lipsa de impact a editurilor de provincie (fie ele și din Cluj, ca în cazul lui Radu Mareș), Alex Goldiș „face punctul” critic pornind de la aparenta lipsă de ecou a romanului *Când ne vom întoarce*, inexplicabilă altfel decât prin cecitatea observatorilor – cu o excepție, totuși, a lui Daniel Cristea-Enache. Formula narativă adoptată pare a fi cea a basmului, deși mă tem că prezența „actanților” n-ar putea justifica, a posteriori, o grilă de lectură precum morfologia lui Propp.

Mai degrabă mi se pare productivă observația aceluiași, despre glisarea simbolică între basm și mit, conceptualizată în formula (irațională, desigur) a „sentimentului legionar al ființei”. Din acest punct de vedere, osatura balzaciană a detaliilor configurează o tipologie cvasi-neverosimilă, mai apropiată, repet cele anterior spuse, de realismul magic al unor Massimo Bontempelli sau Simone de Beauvoir decât de ceea ce am fi îndreptățiți să așteptăm de la un administrator de fermă din Bucovina interbelică. Onirismul de bună factură se vede, de altfel, cum observă Cornel Ungureanu, și la nivelul geografiei simbolice, al „topografiilor de ieri și de azi”.

Concluzia, cred, valabilă pentru ambele romane e una extraliterară, mai corect spus etică, și nu îngust-narativă. Deși povestea curge ireproșabil, important e *tâlcul* ei, care poate fi răspunsul scriitorului la ultimatumurile istoriei. Și care justifică butada lui Cicero de la începutul acestor modeste rânduri. Cu precizarea, esențială, că lui Radu Mareș i-a reușit.